Emil DUMEA

Apariţia primelor universităţi medievale. Universitățile italiene

1. Universitatea din Bologna

În urma schimbărilor survenite în structurile sociale, economice şi politice[1] din prima jumătate a secolului al XII-lea, şcolile din Occident cunosc noi forme de organizare a studiilor şi a modului de funcţionare.

Dacă înainte de această dată clericii, călugării şi laicii primeau formarea lor umanistică şi teologică în şcolile abaţiilor şi catedralelor, care însă, cu puţine excepţii, se preocupau în primul rând de pregătirea viitorilor călugări sau ecleziastici, la începutul secolului al XII-lea apar noi şcoli, care nu mai sunt legate *doar* de studierea teologiei teoretice sau practice[2].

În acest secol se dezvoltă tot mai mult studiile teologice (Pietro Lombardo, Gilberto Porretano, Pierre de Poitiers, Pierre Abélard), iar din interesul arătat

[1] Cf. R. Fossier, *Histoire sociale de l'Occident médiéval*, Coli, Paris 1970.
[2] Cf. H. Jedin (ed.), *Storia della Chiesa*, vol. V/1, Jaca Book, Milano 1999, p. 135.

dreptului ecleziastic vor apărea mai târziu primele forme de studiere ale dreptului civil[3].

Aşa cum *Cele patru cărţi ale Sentinţelor* din 1157 ale lui Pietro Lombardo (cca. 1100-1160) erau studiate la Paris, tot aşa, într-un alt mare centru pentru învăţământul din Europa acelei epoci, la Bologna, încep să ia o tot mai mare amploare studiile referitoare la aspectele juridice (*quaestiones*), având la bază opera călugărului camaldolez Graţian, *Decretul*, sau *Concordia discordantium canonum*, redactată imediat după desfăşurarea lucrărilor Conciliului al II-lea din Lateran (1139). *Decretul*, dacă pe de parte foloseşte aceeaşi metodologie cu aceea a *noii teologii* din acel secol, pe de altă parte marchează naşterea noii ştiinţe a *canonisticii*. Graţian dorea să depăşească prin lumina raţiunii posibilele contradicţii ale diferitelor *auctoritates*, discutând în mod critic şi echilibrat despre valoarea textelor, pentru a putea trage concluzii definitive. *Decretul* nu are un sistem în sensul canonisticii clasice, ci urmează un raţionament impostat şi observat cu mare rigurozitate. Discipolii şi comentatorii săi vor împărţi *Decretul* în trei părţi: dreptul personal (*ministri*), dreptul procedural (*negotia*) şi dreptul sacramental (sacramenta)[4].

Decretul a marcat o nouă etapă în studierea aspectelor canonice. Dincolo de lacunele şi erorile conţinute de acesta, contemporanii săi au evidenţiat în primul rând avantajele pe care le oferea: laborioasa operă conţinea principiile esenţiale a numeroase culegeri de teologie apărute până atunci şi, prin urmare, înlocuia o întreagă bibliotecă. Reunind toate ideile primului mileniu al Bisericii într-o lucrare bine ordonată, *Decretul* a avut o dublă funcţie: a stabilit ceea ce putea fi considerat ca sigur, şi a pus în evidenţă problemele ce rămâneau deschise.

Discipolii lui Graţian au grupat în *summe* interpretările textului, au tratat problemele juridice (*quaestiones*) şi au stabilit normele dreptului, punând bazele

---

[3] Cf. A. Fliche, Ch. Thouzellier, Y. Azaïs, *La Cristianità Romana (1198-1274)*, în A. Fliche, V. Martin (eds.), *Storia della Chiesa,* vol. X, Torino 1976.

[4] Cf. H. Denifle, Ae. Chatelain (eds.), *Chartularium Universitatis Parisiensis*, Delalain, Paris, vol. I-IV, 1889-1897.

folosirii izvoarelor. Mai târziu, pe baza gloselor şi a *summe*-lor vor fi date explicaţii complete şi exhaustive întregului text (aşa numitele *apparatus*)[5]. În afară de *decretiştii* din Bologna, apar în această perioadă şi unii canonişti în Franţa, în special în Normandia[6].

În faţa influenţei tot mai mari a şcolilor orăşeneşti, importanţa şcolilor abaţiale s-a diminuat, deoarece primatul orânduirii agrare a fost înlocuit cu dezvoltarea culturii urbane. Apar deja unele şcoli care nu sunt instituite de Biserică (Salerno, Montpellier şi Bologna), deşi funcţionează cu acordul lor. Încă de la începutul secolului al XII-lea, la Paris, a fost mărit numărul profesorilor care îi învăţau pe discipolii lor în ambiente ecleziastice (curţile interioare ale catedralei şi mănăstirii Sainte-Geneviève), dar, la fel ca şi elevii lor, nu mai făceau parte din personalul ce aparţinea de conducerea domului sau a mănăstirii. Numărul acestor grupuri a crescut mai ales la Paris, dar şi în alte oraşe unde existau forme de învăţământ bine structurate. În această climă de reînnoire a activităţilor culturale ia naştere un fenomen de migraţie al studenţilor (*scholares*), dificil de stabilit din punct de vedere al numărului lor, care s-a orientat mai ales mai ales spre occident (Paris) şi sud (Bologna)[7]. Ceea ce se întâmplase, chiar dacă într-o mai mică măsură, în secolul al XI-lea la Le Bac, Chartres, Orléans, în această epocă devine o mişcare de amploare.

Nu şcolile, ca şi instituţie, au fost cele care au constituit forţa de atracţie pentru elevi, ci numele maeştrilor care au devenit faimoşi, aşa cum au fost, în cazul Parisului, Anselm din Laon, Guillaume de Champeaux, şi, mai ales, Pierre Abélard.

---

[5] Cf. H. Rambaud-Buhot, *Les divers types d'abrégés du Décret de Gratien: Recueil de travaux offert à M. Clovis Brunel*, Paris 1955, p. 397-411.
[6] Cf. St. Kuttner, *Les débuts de l'école canoniste française*, în „Studia et documenta historiae et iuris", nr. 4 (1938), p. 1-14.
[7] Cf. C. Piana, *Nuovi documenti sull'università di Bologna e sul Collegio di Spagna*, vol. I-II, Real Colegio de España, Bologna 1976.

În egală măsură, *universitas* din Bologna cunoaşte o dezvoltare remarcabilă[8]. Nu se ştie cu exactitate dacă profesorii de drept roman (Irnerius şi discipolii săi) au putut să activeze cu sau fără o aprobare oficială (din partea autorităţilor ecleziastice sau civile). În orice caz, cunoscuta *Constitutio* a lui Frederic I (*Habita*), emanată la Roncaglia (1158), nu numai pentru Bologna, ci pentru toţi *scholares* din teritoriile italiene ale Imperiului, presupune existenţa unui tip de asociere a docenţilor de drept, conform căruia se putea face uz de propriul statut pentru rezolvarea diferitelor chestiuni interne[9].

Termenul latin medieval *universitas* nu indică un anumit nivel al studiilor, ci mai degrabă totalitatea unei anumite categorii de persoane. Se poate afirma că în limbile moderne îi corespunde termenul de „uniune", sau *trade-unions*, termenul englez ce indică asocierea sindicală.

Universitas putea fi folosit, în limbajul juridic, ca sinonim al termenului *collegium*, iar pe plan social putea fi identificat cu o *corporaţie*.

Prin *universitas* s-a înţeles la început totalitatea profesorilor şi a studenţilor, şi abia într-o perioadă succesivă termenul a ajuns să indice corporaţia sau asociaţia, *corpus*-ul acelui grup social. Abia spre sfârşitul Evului Mediu *universitas* va avea sensul comun de instituţie sau sediu de studii superioare. Termenul „universitate", folosit de majoritatea limbilor moderne, are cel mai bun corespondent în expresia latină *studium generale* – unde termenul *studium* înseamnă „accesul la studii", şcoală organizată, iar termenul *generale* indică nu atât materiile studiate, cât provenienţa studenţilor (o traducere plauzibilă ar putea fi „accesul generalizat", sau „internaţional")[10]. Aşa cum deseori se întâmplă în evoluţia semnificatului unor anumiţi termeni, şi în acest caz ceea ce la început era termenul descriptiv al unui fapt sau fenomen va asuma o conotaţie de specialitate: la început expresia *studium generale* constata un fapt şi nu se referea la o definiţie

[8] Cf. H. Grundmann, *Vom Ursprung der Universitäten im Mittelalter*, Darmstadt 1960.
[9] Cf. A. Sorbelli, L. Simeoni, *Storia della Università di Bologna*, vol. I-II, Zanichelli, Bologna 1940.
[10] Cf. P. Michaud-Quantin, *Universitas*, Vrin, Paris 1970.

juridică. Chiar dacă primele două universităţi – Bologna şi Paris – au fost chiar de la începutul lor nişte *studia generalia* reputate, superioare celorlalte, aceeaşi denumire era folosită şi de alte şcoli mai puţin dezvoltate[11].

Spre sfârşitul secolului al XII-lea se constată că, în mod gradual, alte două semnificaţii au fost asociate termenului *universitas*: universitatea este o şcoală unde există cel puţin una dintre cele trei facultăţi superioare (teologia, dreptul şi medicina) şi este o şcoală care presupune prezenţa mai multor profesori ce activează în cadrul său. În jurul anului 1200 s-a conturat un alt atribut: universitatea era o formă de învăţământ care putea să confere cuiva o licenţă validă oriunde, pentru a putea preda în calitate de profesor: *jus ubique docendi*[12].

Programul şi metodele acestor şcoli la începutul secolului al XII-lea erau încă, în mare măsură, cele stabilite de Alcuin pentru epoca carolingiană[13]: la baza formării culturale erau cele şapte arte liberale (*trivium* – gramatica, dialectica şi retorica, şi *quadrivium* – matematica, geometria, muzica şi astronomia; această clasificare va fi menţinută pe toată durata Evului Mediu, chiar şi după ce va pierde din importanţa sa pedagogică), iar în vârful acesteia se situa teologia.

În general se afirmă că începând cu anul 1088 (dată convenţională stabilită de o comisie de istorici condusă de Giosuè Carducci)[14] structura de învăţământ din Bologna poate fie considerată „universitară", după o mai lungă existenţă conform formelor comune ale şcolilor laice din Italia de Nord din secolul al XI-lea.

Conform lui Giorgio Cencetti[15], universitatea din Bologna s-a format pe structura şcolilor de notariat, în care învăţământul, fondat pe artele liberale, era completat de noţiuni practice de drept preluate din codicele lui Teodosiu (483) şi din adaptările acestuia la mentalitatea germanică în opera redactată în 506 de

---

[11] Cf. H. Grundmann, *La genesi dell'Università nel medioevo*, în G. Arnaldi (ed.), *Le origini dell'Università*, il Mulino, Bologna 1974.
[12] Cf. D. Knowles, *L'evoluzione del pensiero medievale*, il Mulino, Bologna 1984, p. 205.
[13] Cf. J. Verger, *Le università del Medioevo*, il Mulino, Bologna 1983, p. 42.
[14] Cf. site-ului http//www.unibo.it/Portale/Ateneo/La+nostra+storia/NoveSecoli.htm.
[15] Cf. G. Cencetti, *Studium fuit Bononie*, în G. Arnaldi (ed.), *Le origini dell'Università*, il Mulino, Bologna 1974.

Alaric al II-lea cu numele de *Lex Romana Visighotorum*, numită şi *Breviarium Alaricianum*.

Se resimte şi influenţa altor opere juridice, provenite din tradiţia juridică a Imperiului Roman din Orient: *Codex*-ul (533) lui Iustinian (o culegere de legi pozitive şi de decrete imperiale), *Digesto*, sau *Pandette* (o antologie a învăţăturilor şi a comentariilor marilor jurişti romani), *Institutiones* (un manual despre principiile generale ale dreptului, indicat celor care doreau să urmeze studiile juridice), şi *Novelle*, sau *Authenticum* - o culegere cu decretele emanate după alcătuirea *Codex*-lui. Pe acest *corpus* juridic se sprijinea Imperiul Bizantin şi acele regiuni din Europa occidentală care erau sub jurisdicţia Bizanţului. Mai multe copii din acest *corpus* se aflau şi la Roma sau în alte oraşe occidentale, dar acest lucru nu înseamnă că înlocuise codicele lui Teodosiu.

Nu se cunoaşte cu exactitate când şi cum s-a produs schimbarea care a dus la adoptarea în Italia a textului de bază pentru studiile juridice - *corpus justinianeum*. Conform unei informaţii din acea perioadă, atunci când la sfârşitul secolului al XI-lea s-a desfiinţat şcoala juridică din Roma, în urma incendierii oraşului de către normanzi în 1084, unii jurişti care au fugit la Bologna au adus cu ei şi un *Codex*, punând bazele renaşterii dreptului roman, *Corpus Juris civilis*[16], iar profesorii universităţii au aprofundat această reînnoire a materiei şi a formelor de învăţământ. Pepone (în jurul anului 1075) şi Irnerius (profesor la Bologna între 1116 şi 1140) au fost primii *doctores legum* care au propus un comentariu complet al *Corpului de drept civil*, care încerca să rezolve contradicţiile aparente prin intermediul *gloselor*, compuse conform regulilor dialecticii[17].

În paralel cu reînnoirea materiilor de studiu, în cursul secolului al XII-lea s-a modificat şi organizarea şcolilor din Bologna. Oraşul se găsea din punct de vedere geografic în centrul conflictului dintre papi şi împăraţi: făcea parte din provincia Ravenna, capitala antipapei Guiberto, dar era vecin cu teritoriile contesei

[16] Cf. D. Knowles, *op. cit.*, p. 210.
[17] Cf. J. Verger, *Le università del medioeveo*, il Mulino, Bologna 1983, p. 70.

Matilda şi statul Bisericii. Puterea imperială asupra oraşului scade între anii 1116 şi 1120, şi se dezvoltă tot mai mult puterea *comunală*. Un anumit număr de grupuri sociale sau profesionale din Bologna, printre care şi şcolile, s-au organizat după acest model pe toată durata secolului al XII-lea. Fiecare profesor a format o *societas* cu elevii săi, şi, probabil, la un nivel superior, grupul profesorilor s-a organizat într-o formă generală de asociere. Lipsesc, însă, documentele pentru a defini în mod precis această organizare şi datele exacte. Această lacună se datorează, printre altele, şi faptului că *doctores* din Bologna întâmpinau dificultăţi în definirea formelor asociative, deoarece ei învăţau dreptul roman, unicul drept oficial pentru acea epocă, drept ce apăra instituţia imperială şi punea deasupra tuturor autoritatea împăratului, unicul garant al legii, şi privea cu suspiciune orice formă de asociere privată sau de legislaţie şi reglementare particulară. Doar cele cu aprobare imperială aveau dreptul legal de a funcţiona. De aceea, la începutul secolului al XII-lea, profesorii din Bologna l-au sprijinit pe împărat împotriva *comunelor* italiene. La Dieta din Roncaglia (1158), patru jurişti din Bologna i-au ajutat pe consilierii lui Frederic Barbăroşie la redactarea constituţiilor care au definit suveranitatea imperială în Italia, comunele putând să-şi exercite doar drepturile aprobate de împărat. Cu această ocazie juriştii au obţinut constituţia *Habita*, care va sta la baza viitoarei legislaţii scolastice imperiale. Constituţia stabilea că studenţii aflaţi în călătorie sunt sub protecţia împăratului şi interzicea ca studenţii străini să fie consideraţi responsabili pentru daunele provocate de conaţionalii lor; de asemenea, studenţii erau supuşi doar jurisdicţiei profesorului şi a episcopului, nu şi celei *comunale*. Documentul nu menţionează numele oraşului Bologna şi nici nu face aluzie la vreo organizaţie corporativă a profesorilor sau a atribuţiilor pe care aceasta ar fi putut-o avea în alegerea funcţionarilor, conferirea titlurilor, etc.; oricum, trebuie admisă o formă de asociere de acest gen, cel puţin existenţa unui nucleu incipient.

Situaţia exactă din acea primă perioadă nu poate fi cunoscută şi datorită faptului că organizarea studiilor, între 1180 şi 1220, a luat o turnură diferită. Deşi

părea că, la fel ca în cazul universităţii din Paris, se va structura o organizaţie corporativă a profesorilor, s-a ajuns la instituirea unei *universităţi* a studenţilor[18].

Pentru a înţelege transformarea trebuie să ne reîntoarcem la situaţia politică şi socială din Bologna de la sfârşitul secolului al XII-lea[19]. *Comuna* din Bologna, după moartea împăratului Frederic Barbăroşie, şi-a întărit autoritatea şi a cerut profesorilor să presteze jurământ că nu vor mai activa şi în alte oraşe, fie pentru că nu aveau încredere în profesori, suspectaţi de ghibelism, fie pentru a dezvolta şcolile din oraş, ce deveniseră între timp un izvor de bogăţie şi de prestigiu (este sugestiv moto-ul: Bononia docet). Profesorii nu au mai avut dreptul de „secesiune", un privilegiu ce era considerat fundamental la Paris[20]. Tot în acea perioadă, studenţii s-au organizat în grupuri pentru a se putea apăra, din moment ce protecţia imperială nu mai era suficientă; nefiind membrii *comunei*, nu puteau beneficia de protecţia acesteia. Era necesară o asociaţie care să garanteze siguranţa reciprocă şi să negocieze cu puterea comunală acordarea privilegiilor. După mai multe incertitudini, *societas* şi *universitates* studenţeşti s-au redus la două, *citramontanii* (studenţii italieni, *de dincoace de Alpi*, care nu erau din Bologna: lombarzii, toscanii şi romanii) şi *ultramontanii* (studenţii care nu erau italieni, *de dincolo de Alpi*: francezii, spaniolii, provenţalii, englezii, burgunzii, normanzii, catalanii, ungurii, polonezii, germanii, etc.)[21]. La conducerea *universităţilor* sunt aleşi, la sfârşitul secolului al XII-lea, doi rectori din rândul studenţilor.

Această evoluţie a întâmpinat opoziţia profesorilor şi a puterii comunale: profesorii nu acceptau organizarea studenţilor, de unii singuri, în *universitas*, deoarece considerau că fiecare corporaţie trebuie să aibă şi profesori, nu doar învăţăcei; puterea comunală a impus rectorilor să presteze jurământ că nu vor părăsi oraşul. Studenţii, însă, se bucurau de un mare avantaj faţă de profesori:

---

[18] Cf. S. Stelling-Michaud, *La storia delle università nel medioevo e nel Rinascimento; stato degli studi e prospettive di ricerca*, în G. Arnaldi (ed.), *Le origini dell'Università*, il Mulino, Bologna 1974.
[19] Cf. R. Fossier, *Histoire sociale de l'Occident médiéval*, Colin, Paris 1970.
[20] Cf. J. Verger, *Le università del medioeveo*, il Mulino, Bologna 1983, p. 73.
[21] Cf. site-ului http//www.unibo.it/Portale/Ateneo/La+nostra+storia/NoveSecoli.htm.

mulţi dintre profesori erau laici, nu aveau o rentă ecleziastice, şi trăiau din onorariile (*collectae*) oferite de studenţii lor care puteau să-i boicoteze, obligându-i pe recalcitranţi să accepte condiţiile lor. Spre deosebire de Paris, unde mulţi studenţi erau adolescenţi şi doar profesorii puteau să organizeze *universitatea*, la Bologna majoritatea studenţilor aveau peste douăzeci de ani. Mulţi dintre ei, mai ales cei germani, aparţineau familiilor bogate şi nobile, prin urmare aveau maturitatea şi posibilităţile materiale necesare pentru a se organiza. Studenţii au protestat de mai multe ori apelându-se la dreptul de „secesiune": au plecat în grupuri organizate la Vicenza (1204), Arezzo (1215), Vercelli (1228); cel mai important exod a dus la înfiinţarea universităţii din Padova în 1222, atunci când şi un număr de profesori, în ciuda jurământului, i-au urmat pe studenţi[22].

Studenţii au avut, ca şi profesorii de la Paris, sprijinul eficient al papalităţii ce urmărea să menţină *universitatea* sub controlul Bisericii. În 1219 papa Honoriu al III-lea a atribuit arhidiaconului din Bologna *monopolul* conferirii gradelor universitare, dar în acelaşi timp a recunoscut dreptul de secesiune al studenţilor şi a condamnat jurământul de rezidenţă pe care îl impunea profesorilor puterea *comunală*.

Aceste conflicte s-au estompat în jurul anului 1230 datorită înfiinţării a numeroase universităţi în Italia, iar dreptul de secesiune nu mai avea mare importanţă. Studenţii au acceptat să presteze jurământul că nu vor părăsi *studium*-ul din Bologna, prin intermediul rectorilor. Puterea *comunală*, care în 1228 trecuse în mâinile *poporului*, a recunoscut studenţilor străini toate privilegiile pe care le aveau cetăţenii oraşului; *comuna* proteja persoanele şi bunurile, iar rectorii puteau să se apeleze la autoritatea supremă (*podestà*) şi la căpitanul poporului, aşa cum făceau şi conducătorii celorlalte *Arte*.

Spre sfârşitul secolului al XIII-lea la Bologna se aflau peste două mii de studenţi din toată Europa.

---

[22] Cf. M. Bellomo, *Saggio sull'università nell'età del diritto comune*, Giannotta, Catania 1979.

Începând cu secolul al XIV-lea învăţarea dreptului nu a mai fost singurul punct de referinţă al Universităţii din Bologna. Pe lângă şcolile juriştilor, apar şi şcolile „artiştilor”. Termenul *ars* era înţeles în sensul clasic (se referea la *tehnica* respectivă): artiştii erau cei care studiau medicina, filozofia, aritmetica, astronomia, logica, retorica şi gramatica. În acest secol au studiat la Universitatea din Bologna Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Guido Guinizelli, Cino da Pistoia, Cecco d'Ascoli, Re Enzo, Salimbene da Parma, Coluccio Salutati.

În secolul următor vor apărea alte discipline, iar în secolul al XVI-lea Universitatea din Bologna va deveni un important centru de noi studii aristotelice, printre profesorii săi numărându-se şi filozoful Pietro Pomponazzi.

2. Universitatea din Napoli

Universitatea din Napoli a fost înfiinţată de împăratul Frederic al II-lea printr-o scrisoare imperială, *generalis lictera*, trimisă de la Siracuza la 5 iunie 1224. Frederic al II-lea, care era şi regele Siciliei, a dcis ca Napoli să fie sediu al *Studium*-ului general al regatului deoarece aici existau deja unele şcoli bine cunoscute, dar care nu erau organizate într-un *studium*.

Noua Universitate, prima care a fost fondată printr-un decret imperial (de obicei universităţile erau fondate prin iniţiativele unor corporaţii de profesori şi studenţi, sprijinite de autorităţile locale), a primit obiective foarte precise: formarea exclusivă a personalului administrativ şi birocratic al curţii regale (*curia regis*) şi pregătirea juriştilor ce trebuiau să ajute suveranul în definirea orânduirii statale şi în aplicarea legilor. Se pun bazele unei şcoli de drept, care cu timpul va deveni caracteristica cea mai importantă a *Studium*-ului din Napoli.

Caracterul statal şi regal al Universităţii, care se va afirma mai ales în perioada dominaţiei Casei de Anjou (1266-1443), va permite Universităţii din

Napoli să rămână independentă de puterea pontificală care controla în general celelalte universităţi.

În cadrul *Studium*-ului din Napoli se studia dreptul, artele liberale şi medicina. Teologia era studiată mai ales în *studia conventuali* (şcolile din mănăstiri): aşa a fost cazul Sf.-lui Toma de Aquino, care a predat teologia între 1271 şi 1274 în mănăstirea Sf. Dominic cel Mare din Napoli.

Instaurarea la Napoli în 1443 a noii dinastii din Aragon, prin Alfons cel Milostiv, a dus la închiderea *Studium*-lui, fiind preferate alte activităţi culturale, dar va fi redeschis în 1465, în urma unui acord între regele Ferrante şi papa Paul al II-lea. *Studium*-ul este închis din nou în 1490. După o lungă perioadă marcată de războaie şi schimbări politice, *Studium*-ul a fost redeschis în 1507 în mănăstirea Sf. Dominic cel Mare, unde şi-a desfăşurat activitatea timp de un secol, iar apoi s-a mutat în palatul unde astăzi îşi are sediul Muzeul Naţional de Arheologie.

În secolul al XVI-lea Universitatea din Napoli va intra într-o perioadă de criză, în contextul general de decadenţă a universităţilor din Europa.

Bibliografia:

Documentele imperiale germane referitoare la Universitatea din Napoli au fost publicate în F. Delle Donne, C. Carbonetti (ed.), *Appendice documentaria*; multe documente au fost publicate şi de G. M. Monti, *Per la storia dell'Università di Napoli. Ricerche e documenti vari*, Napoli-Genova-Firenze-Città di Castello 1924.

E. Winkelmann, *Über die ersten Staatsuniversitäten*, Heidelberg 1880.

H. Denifle, *Die Universitäten des Mittelalters bis 1400*, I, Berlin.

K. Hampe, *Zur Gründungsgeschichte der Universität Neapel*, „Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse", 1923, 10.

F. Torraca, *Le origini – L'età sveva*, în *La fondazione fridericiana dell'Università di Napoli* (articol publicat pentru prima dată în *Storia dell'Università di Napoli*, Napoli 1924, pp. 1-3), Napoli 1988, pp. 7-20.

G. M. Monti, *Per la storia dell'Università di Napoli. Ricerche e documenti vari*, Napoli-Genova-Firenze-Città di Castello 1924.

G. Arnaldi, *Fondazione e rifondazioni dello studio di Napoli in età sveva*, în *La fondazione fridericiana dell'Università di Napoli* (articol publicat pentru prima dată în *Università e società nei secoli XII-XVI*, „Centro italiano di studi di storia e d'arte", Pistoia 1982, pp. 81-105), *op. cit*., pp. 21-48.

N. Cilento, *La cultura e gli inizi dello studio*, în *Storia di Napoli*, VI, Napoli 1980, pp. 312-320.

F. Delle Donne, *La fondazione dello* Studium *di Napoli: note sulle circolari del 1224 2 del 1234*, „Atti dell'accademia pontaniana", N. S. 42 (1993), pp. 179-97.

3. Universitatea din Padova

Universitatea din Padova face parte, împreună cu Bologna, Paris, Oxford şi Cambridge, din marile centre culturale ale lumii occidentale, în cadrul căreia s-a format şi dezvoltat ideea unui *Gymnasium Omnium Disciplinarum*, concept care astăzi este răspândit în întreaga lume.

Originile Universităţii din Padova pot fi identificate încă înaintea anului 1222, dată la care se consideră că *Studium*-ul a fost înfiinţat în vederea desfăşurării unei activităţi regulate şi stabile, recunoscute în mod public.

La înfiinţarea *Studium*-lui din Padova a contribuit şi o migraţie a profesorilor şi studenţilor din Bologna, alungaţi din universitatea de acolo datorită „gravelor ofense pe care le-au adus libertăţii academice şi pentru nerespectarea privilegiilor garantate profesorilor şi studenţilor în mod solemn". Universitatea din

Padova îşi are originile legate de Universitatea *Alma Mater* din Bologna, la fel ca şi multe alte universităţi medievale italiene: statutele universitare din acea epocă şi schimbul frecvent de studenţi şi profesori demonstrează acest lucru, chiar dacă exista şi un spirit de competiţie între cele două universităţi.

La Padova *Studium*-ul nu a fost fondat „ex privilegio", adică printr-o licenţă specială a unui papă sau împărat, aşa cum s-a întâmplat în cazul celorlalte universităţi, ci este „rezultatul spontan al unor împrejurări particulare şi al unor condiţii de cultură civilă, care i-au favorizat constituirea". Încă de la înfiinţare, şi în virtutea tutelei garantate de *comuna* liberă din secolul al XIII-lea, de guvernarea familiei Carraresi în secolul al XIV-lea şi de Republica Veneţia timp de patru secole (XV-XVIII), moto-ul care a distins Universitatea din Padova a fost *Universa Universis Patavina Libertas.*

Pe lângă studiile juridice şi teologice prezente încă de la început în cadrul *Studium*-ului, au fost adăugate alte materii: medicina, filozofia, astronomia, gramatica şi retorica. Din 1399 sunt două universităţi la Padova: *Universitas Iuristarum*, în care era studiat dreptul civil, şi *Universitas Artistarum*, în care era studiată medicina, filozofia, gramatica, dialectica, retorica şi astronomia. Reunificarea celor două universităţi va avea loc în 1813.

La început Universitatea era organizată ca o corporaţie liberă de studenţi, structurată după criterii etnico-geografice, *nationes*, care la rândul lor erau împărţite în două mari grupuri: *citramontanii* (italienii) şi *ultramontanii* (străinii, cei de dincolo de Alpi). La început, după modelul Bologna, studenţii au fost cei care au aprobat statutele, au ales rectorii din cadrul comunităţii studenţeşti şi au ales profesorii, pe care îi plăteau cu ajutorul colectelor. La sfârşitul secolului al XV-lea alegerea profesorilor şi remunerarea lor va fi preluată de autorităţile publice.

Timp de trei secole (sec. XV-XVII) Universitatea din Padova va cunoaşte o perioadă de mare dezvoltare şi strălucire, fiind favorizată de tutela Republicii Veneţia, care o dorea ca pe unicul său *Gymnasium Omnium Disciplinarum*. În

această perioadă *Gymnasium*-ul din Padova îşi aduce contribuţia la începuturile revoluţiei ştiinţifice prin dezvoltarea gândirii filozofice, înfiinţarea marilor şcoli de medicină şi de anatomie, studiile astronomice, fizice şi matematice ale profesorului Galileo Galilei (18 ani la Padova, între 1592 şi 1610). „Atât Copernic, cât şi Galileo, au fost în această Universitate în perioade importante din viaţa lor; chiar şi fără aceste nume, această Universitate a avut o dezvoltare atât de mare încât, dacă se acceptă faptul că onoarea de a fi sediul revoluţiei ştiinţifice poate să aparţină unui singur loc, această onoare ar trebui să fie recunoscută Universităţii din Padova" (H. Butterfield).

Între 1493 şi 1530 are loc organizarea facultăţilor şi instalarea lor (până atunci funcţionau în diferite locaţii) într-un edificiu ce fusese hotel, *Hospitum Bovis*, având ca stemă un cap de bou: de aici apelativul „il Bo" cu care este denumit şi astăzi palatul central al Ateneului din Padova.

Lucrările pentru noua locaţie din secolul al XVI-lea au fost conduse de arhitectul Andrea, care a realizat numeroase opere de artă, printre care „curtea cea veche".

În această perioadă mulţi studenţi eminenţi au frecventat cursurile Universităţii din Padova: Nicola Copernic, Francesco della Rovere (viitorul papă Sixt al IV-lea), Giovanni Pico della Mirandola, Leon Battista Alberti, Paolo Toscanelli, Francesco Guicciardini, Pietro Bembo, Torquato Tasso, Paolo Sarpi, Bernardino Telesio, Tommaso Campanella, Roberto Bellarmino, William Harvey, Gerolamo Cardano. Printre momentele semnificative ale acestui secol grandios pentru Universitatea din Padova amintim naşterea medicinii moderne, prin opera lui Gian Battista Da Monte care a pus bazele metodologiei îngrijirii medicale lângă patul bolnavului (pentru prima dată în Europa); înfiinţarea primei Grădini Botanice universitare şi publice (1545); introducerea autopsiei ca mijloc pentru aprofundarea cunoştinţelor medicale şi construirea primului Teatru de Anatomie stabil (1594); descoperirile anatomice ale lui Andrea Vesalio, Gabriele Falloppio, G. Fabbrici d'Acquapendente.

Ateneul din Padova s-a distins şi prin alte sectoare ale cunoaşterii: dezvoltarea gândirii filozofice prin opera lui Paolo Veneto, Gaetano da Thiene, Nicoletto Vernia, Piero Pomponazzi şi Jacopo Zabarella care au depăşit schemele filozofiei scolastice. „Padova a devenit în secolul al XV-lea ceea ce fusese Parisul în secolul al XIII-lea şi Oxfordul împreună cu Parisul în secolul al XIV-lea: centrul în care ideile provenite din întreaga Europă erau reunite într-un corp de cunoştinţe organizat şi complet" (J. H. Randall). De asemenea, studierea jurisprudenţei a cunoscut o dezvoltare deosebită în această perioadă, prin redactarea unor sentinţe considerate ca fiind inovatoare şi preţuite de guvernanţii din întreaga Europă. Studenţii din întreaga Europă erau atraşi de prestigiul Universităţii din Padova şi de spiritul de toleranţă asigurat de Republica Veneţia.

Pentru o lungă perioadă Universitatea din Padova a fost un centru de promovare a culturii (diferite colegii şi noi universităţi au fost fondate de ex-studenţii săi) şi un laborator al ideilor ce vor influenţa societatea europeană. În 1678 a fost conferită pentru prima dată diploma de doctorat în filozofie unei femei, Elena Lucrezia Cornaro Piscopia, care a absolvit cursurile Universităţii din Padova.

4. Universitatea din Siena

Primul document care atestă existenţa unui *Studium* finanţat de *Comuna* din Siena, a fost redactat de guvernatorul oraşului, Ildebrando Cacciaconti, la 26 decembrie 1240, iar un alt document notarial din anul următor arată că existau în Siena la acea dată o şcoală de drept, una de gramatică şi una de medicină. Aceasta din urmă a devenit renumită, aşa cum indică prezenţa ilustrului medic şi filozof Pietro Ispano (autor al operei *Liber de conservanda sanitatae*, va fi ales papă în 1276 cu numele de Ioan al XXI-lea) printre profesorii *Studium*-ului din Siena. Un alt papă, Inocenţiu al IV-lea, a acordat comunităţii universitare la 29 noiembrie

1252 un privilegiu, *Vestra ferventer*, prin care studenţii şi profesorii erau scutiţi de taxele pe care le cereau autorităţile celorlalţi cetăţeni. La 18 iulie 1257 judecătorul Griffolo, reprezentantul împăratului în Consiliul general al oraşului Siena, aminteşte de legile emanate *super facto Studii generalis*, cu scopul de a solicita guvernului resursele necesare pentru finanţarea şi dezvoltarea universităţii.

Studium-ul din Siena nu a avut mereu o bază solidă financiară, *Comuna* toscană plătind cheltuielile universităţii dintr-un fond constituit din taxele celor care închiriau camere studenţilor străini. Pentru o lungă perioadă de timp activitatea sa s-a desfăşurat în diferite locaţii ale bisericilor şi mănăstirilor, sau chiar la locuinţa profesorilor.

Consistoriul din Siena a numit la începutul secolului al XIV-lea trei „Înţelepţi" care îi invitau pe profesorii ce trebuiau să ţină cursurile în Universitate, aceştia fiind plătiţi în funcţie de prestigiul lor. Un act notarial stabilea aspectele „conduitei" profesorului, care se angaja să se stabilească la Siena şi să activeze *fideliter et bona fide.*

Printre numeroşii jurişti care au învăţat de la catedrele de drept civil, drept canonic şi notariat ale Universităţii din Siena se numără Pepo Salvani, Giacomo Pagliaresi şi Benincasa din Arezzo care, în urma numirii la Roma ca judecător, a fost ucis, aşa cum aminteşte Dante în Cântecul al VI-lea din *Purgatoriul*, „de braţele puternice ale lui Ghin di Tacco".

În urma unei condamnări la moarte a unui student din Bologna, vinovat de răpirea unei tinere din acel oraş, a avut loc o migraţie în masă a studenţilor înscrişi la Universitatea din Bologna către Ateneul din Siena, fiind conduşi de lectorul în drept Guglielmo Tolomei. Prestigiul *Studium*-ului din Siena a crescut în mod simţitor, iar animozităţile cu Universitatea din Bologna nu au întârziat să apară (după moartea lui Guglielmo Tolomei, cetăţenii oraşului au aşezat o placă funerară pe mormântul său din biserica Sf. Dominic în care amintesc rolul acestuia în celebrul exod universitar). *Studium*-ul era frecventat de mulţi studenţi străini, în special germani, spanioli, portughezi şi burgunzi, iar profesorii săi renumiţi

(canonistul Federico Petrucci, juristul Giovanni Pagliaresi, poetul Cino da Pistoia) au condus cu succes catedrele Universităţii.

La 16 august 1357, după lungi şi intense activităţi diplomatice ale Consistoriului din Siena, *Studium*-ul a fost înscris în mod oficial în rândul Universităţilor din Sacrul Imperiu Roman, printr-o diplomă ce a fost redactată la Praga de împăratul Carol al IV-lea.

Prin acest document s-a dat Universităţii dreptul de a acorda toate gradele academice, în toate facultăţile, exclusă fiind doar cea de teologie, iar profesorii şi studenţii se bucurau de unele privilegii şi de imunitate.

Episcopul oraşului a propus în luna decembrie din 1392 înfiinţarea unei case a studenţilor, „Casa di Sapienza", pentru a „menţine şi promova *Studium*-ul", aşa cum se procedase la Bologna şi Perugia. Proiectul nu a putut fi realizat imediat datorită molimelor (secete, ciumă) şi evenimentelor politice (Siena s-a supus în 1399 ducelui de Milano, Gian Galeazzo Visconti, pentru a se apăra mai bine de Florenţa), dar a fost reluat în 1408 când Consistoriul l-a rugat pe papa Grigore al XII-lea să transforme localul unei vechi instituţii caritative, „Casa di Misericordia", în „Casa della Sapienza" (Casa Înţelepciunii). Grigore al XII-lea a emanat opt bule pontificale referitoare la înfiinţarea Casei Sapienza (aceasta va fi denumirea) şi pentru dezvoltarea *Studium*-lui. Se prevedea ca această casă să ofere găzduire gratuită la 30 de studenţi săraci din Siena şi împrejurimi, dar printre cei 30 de studenţi înscrişi între1416 şi 1418 nu a fost nici unul din Siena şi toţi au plătit cincizeci de florini pe an pentru chirie. Nerespectarea dispoziţiilor s-a datorat autorităţilor oraşului care aveau două obiective: să creeze un fond financiar pentru *Studium*, care fusese suspendat în 1411 din cauza ciumei, şi să pregătească viitori diplomaţi trimişi de marile puteri ale Europei, favorabile din punct de vedere politic intereselor oraşului.

În secolul al XV-lea, în Universitatea din Siena au desfăşurat o activitate intensă personalităţi ilustre: umanistul Francesco Filelfo, care a avut cea mai mare remuneraţie anuală – 350 florini de aur în 1434, Marassio – autorul operei

Angelinetum, Enea Silvio (viitorul papă Pius al II-lea). Datorită *Studium*-ului a fost deschisă prima tipografie din oraş: trei profesori de drept au chemat un tipograf german, Henric din Köln, care şi-a început munca sa publicând în 1484 lucrarea *Lectura super VI libro Codicis*, scrisă de Paolo de Castro. Cărţile tipografiei se adresau în special studenţilor Universităţii, care la sfârşitul secolului al XVI-lea erau în număr de 600 la diferitele facultăţi: medicina şi filozofia erau absolvite după şapte ani, iar dreptul civil şi canonic după cinci ani. Anul academic începea la 18 octombrie şi se încheia la sfârşitul lunii iunie.

În secolul al XVI-lea Universitatea din Siena a trecut printr-o gravă perioadă de criză datorită concurenţei cu Ateneul din Pisa, aflat sub protecţia lui Cosimo I de Medici, şi ocupării oraşului de trupele imperiale, în urma înfrângerii din aprilie 1555.

În timpul regenţei lui Francisc de Medici, care a creat în 1569 o nouă comisie ce trebuia să se ocupe de aspectele administrative ale *Studium*-ului, acesta şi-a reluat activitatea. Succesorul său, Ferdinand, a introdus unele reforme pentru corpul docent, care a fost organizat în colegiul medicilor, juriştilor şi „artiştilor", acesta din urmă fiind format din filozofi şi teologi ce fuseseră separaţi până atunci. Au fost introduse şi numirile la catedră pe bază de concurs, pentru a se evita „numirile politice", iar din 1591 rectorul *Studium*-ului a avut noi puteri jurisdicţionale: nu mai era ales doar de studenţi, ci şi de autorităţile civile.

Bibliografia:

M. Ascheri, *Scheda di due codici giuridici senesi*, în "Studi Senesi" 83 (1971), pp. 125-46.
M. Ascheri, Presentazione a *Lo Studio e i testi. Il libro universitario a Siena (secoli XII-XV)*, în *Catalogo della Mostra* (Siena 15 settembre – 31 ottobre 1996) ed. M. Ascheri, Siena 1996, pp. 11-14.
D. Balestracci, *L'Università di Siena. 750 anni di storia*, Siena 1991, pp.195-206.
L. Banchi, *Alcuni documenti che concernono la venuta in Siena nell'anno 1321 dei*

lettori e degli scolari dello Studio bolognese, în "Giornale storico degli Archivi Toscani" 5 (1861) pp. 237-47, 309-31.
D. Barduzzi, *Cenni storici sull'Università di Siena*, Siena 1900.
D. Barduzzi, *Documenti per la storia della Regia Università di Siena*, Siena 1900.
D. Barduzzi, *Brevi notizie sulla Regia Università di Siena*, Siena 1912.
L. Bertoni, *Il "Collegio" dei teologi dell'Università di Siena e i suoi Statuti del 1434*, în "Rivista di Storia della Chiesa in Italia", 22 (1968), pp. 1-56.
A. Brilli, *L'università e la presenza degli stranieri*, în "L'Università di Siena. 750 anni di storia (Siena 1991)", pp. 541-57.
C.F. Carpellini, *Sull'origine nazionale e popolare delle Università di Studi in Italia e particolarmente della Università di Siena*, Siena 1861.
G. Catoni, *Genesi e ordinamento della Sapienza di Siena*, în "Studi Senesi", 85 (1973), pp. 155-98.
G. Catoni, *Il Comune di Siena e l'amministrazione della Sapienza nel secolo XV*, în *Università e società nei secoli XII-XVI*, Pistoia 20-25 septembrie, 1979 (Centro italiano di Studi di storia e d'arte: nono convegno internazionale; Pistoia 1982) pp. 121-29.
R. Del Gratta, *Gli Arcivescovi e lo Studio di Pisa negli ultimi decenni del secolo XV*, în *L'università e la sua storia* - Atti del Convegno di Studi (Arezzo 15 – 16 noiembrie 1991) ed. P. Renzi, Arezzo 1998, pp. 95-103.
H. Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*, Berlin 1885, pp. 429-52.
I. Felder O.F.M. Capp., *Storia degli Studi scientifici nell'ordine francescano dalla sua fondazione a circa la metà del sec. XIII* , Siena 1911. Se demonstrează (la p. 62) existenţa unui *Studium* la Siena, în prima jumătate a sec. al XIII-lea.
A. Garosi, *Inter artium et medicinae doctores*, Firenze 1963.
A. Garosi, *Aldobrandino da Siena medico in Francia nel sec. XIII*, Calvenzano 1981.
P.S. Leicht, *Discorso inaugurale per l'inizio dell'VIII centenario della R. Università*, Siena 1942.
G.A. Pecci, *Storia del Vescovado della città di Siena*, Lucca 1748. Publică (p.275) diploma imperială care recunoaşte *Studium*-ul din Siena ca *Studium* generale.
P. Rossi, *La "Lectura Dantis" nello Studio senese. Giovanni da Spoleto maestro di rettorica e lettore della "Divina Commedia" (1396-1445)*, în "Studi giuridici dedicati e offerti a Francesco Schupfer nella ricorrenza del XXXV anno del suo insegnamento", II, Studi di Storia del diritto italiano, Torino 1898, pp. 153-74.
G. Zaccagnini, *Cino da Pistoia. Studio biografico*, Pistoia 1918.
L. Zdekauer, *Sulle origini dello Studio senese*, Siena 1893.
L. Zdekauer, *Lo Studio di Siena nel Rinascimento*, Milano 1894. .

5. Universitatea din Ferrara

Deşi *Studium*-ul general din Ferrara a fost înfiinţat în mod oficial în 1391, se poate ţine cont de opinia istoricului Pardi care a afirmat că Ateneul patronat de familia d'Este „începe cu adevărat să aibă o existenţă neîntreruptă şi o mare strălucire în timpul lui Leonello [d'Este]", şi prin urmare acesta poate fi numit „fondatorul, sau cel puţin al doilea fondator al *Studium*-ului"[23]. Este cunoscut faptul, într-adevăr, că după aproape doi ani de viaţă, în 1394, *Studium*-ul a fost închis din cauza costurilor excesive pe care *comuna* din Ferrara nu reuşea să le plătească, şi a fost redeschis în 1402, când Nicola al III-lea d'Este, eliberându-se de tutela consiliului de regenţă, şi-a început guvernarea personală. Este foarte probabil ca Universitatea să fi fost din nou închisă între 1404 şi 1418[24], iar până în 1442 nu a funcţionat cu regularitate, astfel încât pentru această perioadă s-a vorbit de un „nucleu de universitate" în care învăţământul a fost ţinut în viaţă de lectori „provinciali şi modeşti, plătiţi cu salarii tot la fel de modeste"[25].

Succesivele întreruperi ale activităţii didactice, de la sfârşitul secolului al XV-lea până în 1530, au avut un caracter sporadic şi contingent, deoarece au fost de scurtă durată, fiind provocate de războaie (1482-1484 şi 1511-1513) sau de ciumă (1505-1506 şi 1528-1529)[26]. De exemplu în 1514, atunci când au fost

---

[23] Cf. G. Pardi, *Lo Sudio di Ferrara nei secoli XV şi XVI*, Zuffi, Ferrara 1903, p. 35; cf. F. Cardini, *Lo Studio e la Città*, în P. Castelli (ed.), *La rinascita del sapere. Libri e maestri dello studio ferrarese*, Marsilio, Venezia 1991, p.132-134.

[24] Cf. G. Pardi, *op. cit.*, p. 34; cf. A. Antonioni, *Serie delle prolusioni dell'Università di Ferrara*, în Pubblicazioni dell'Università di Ferrara, *Università e cultura a Ferrara e Bologna*, Oschki, Firenze 1989, p. 222, unde sunt prezentate informaţiile conţinute de *Annales estenses* redactate de notarul Giacomo Delaiti, cancelarul lui Nicola al III-lea, şi publicate de L. A. Muratori în *Rerum Italicarum Scriptores*, XVIII, Mediolani 1723-1751, col. 909 şi 973.

[25] Cf. G. Pardi, *op.* cit., p. 34. Această informaţie nu trebuie să fie referită studiilor juridice, din moment ce în tabelul cu absolvenţi de după 1418, primul care a obţinut titlul *in utroque iure*, după ce studiase şi în *studium*-ul din Ferrara, a fost mantovanul Egidiu de Chantaneis (cf. G. Pardi, *Titoli dottorali conferiti dallo Studio di Ferrara nei secoli XV e XVI*, Forni, Bologna 1970, p. 18).

[26] Cf. A. Antonioni, *op. cit.*, p. 222. Cf. G. Pardi, *op. cit.*, p. 38, unde se menţionează că „în intervalul dintre 1510 şi 1529 studium-ul a avut probabil o perioadă foarte slabă, sau nu a funcţionat de loc, aşa cum se poate înţelege şi din puţinele diplome conferite".

reluate cursurile după un război ce a durat mai bine de doi ani, numărul lectorilor era foarte redus, şi abia după 1518 grupul de profesori a putut satisface necesităţile didactice. După 1529 *studium*-ul va ajunge, treptat, la „vechea perioadă înfloritoare şi strălucitoare”[27], dar nici aceasta nu va fi de lungă durată, deoarece după iluştrii profesori de drept Andrea Alciato (1542-1546) şi Aimone Cravetta (1548-1549)[28], nu au mai fost profesori de renume, iar în a doua jumătate a secolului numărul lectorilor s-a micşorat tot mai mult până când, odată cu anexarea ducatului de Ferrara la Statul Bisericii, Universitatea din Ferrara va decade în mod definitiv.

3. Universitatea din Pisa[29]

Chiar dacă unii istorici afirmă că începuturile Universităţii din Pisa pot fi identificate la sfârşitul secolului al XI-lea, abia în a doua jumătate a secolului al XII-lea apar primele informaţii sigure referitoare la „legum doctores” şi şcolile de drept civil şi ecleziastic. Printre numele cele mai cunoscute din acea perioadă sunt amintiţi profesorii Bulgaro şi Uguccione, amândoi din Pisa, şi maestrul Burgundio, al cărui monument funerar din 1194 este vizibil şi astăzi în biserica Sf. Paul din Ripa d’Arno, pe care este amintit ca „gemma magistrorum et doctor doctorum”.

Sunt informaţii că exista deja o *universitas* la acea dată, adică o asociaţie de studenţi grupaţi în jurul profesorilor lor. În secolul succesiv apar primele informaţii referitoare la doctorii „in arte medicinae et in arte chirurgiae”, printre ei

---

[27] Cf. G. Pardi, *Lo Studio*, p. 38, unde se menţionează că „în intervalul dintre 1510 şi 1529 studium-ul a avut probabil o perioadă foarte slabă, sau nu a funcţionat de loc, aşa cum se poate deduce şi din puţinele diplome conferite”.

[28] Prezenţa sa în *Studium*-ul din Ferrara este atestată de la 30 ianuarie 1543 la 6 septembrie 1546, în calitate de promotor pentru conferirea diplomelor *in utruque iure*. Cf. G. Pardi, *Titoli dottorali*, p. 132 şi 144.

[29] Cf. http://www.unipi.it/ateneo/storia/storia.htm_cvt.htm.

numărându-se Michele Bandini, Enrico Bandini şi maestrul Tossingo, venit de la Napoli în 1281 pentru a preda medicina.

Fondarea unui adevărat *Studium generale* a avut loc în 1338, în perioada în care la conducerea *comunei* era contele Fazio della Gherardesca. Referitor la această dată, istoricul Tronci, în opera sa *Memoriile Istorice ale oraşului Pisa*, afirmă: „…contele Fazio … pentru ca oraşul să devină mai important, după ce i-a consultat pe toţi Bătrânii şi pe toţi membrii Senatului, a decis să fondeze o Universitate, pentru ca Doctorii renumiţi să-i înveţe să citească, iar când a fost terminat Teatrul şcolilor a trimis ambasadori…şi au chemat persoane importante pentru a-i învăţa… şi în anul 1340 au fost aduşi Bartolo din Sassoferrato şi Mes. Guido din Prato, Doctor de Fizică, pentru a-i învăţa Chirurgia". Acelaşi lucru îl menţionează şi istoricul Muratori în *Monumenta Pisana.*

Papa Clement al VI-lea (1342-1353), prin bula pontificală *In supremae dignitatis* din 3 septembrie 1343, a înfiinţat oficial *Studium*-ul din Pisa. Prin acest act solemn pontiful roman, după ce aminteşte meritele şi gloriile Pisei, decide să fondeze un *Studium generale* în care să fie predate următoarele discipline: teologia, dreptul canonic şi civil, medicina „et qualibet alia licita facultate". Sunt acordate toate imunităţile şi privilegiile necesare profesorilor şi studenţilor, şi sunt stabilite gradele (doctorii şi maeştrii). La terminarea studiilor, cursanţii trebuiau să se prezinte în faţa arhiepiscopului sau a vicarului capitular pentru a susţine examenele respective în faţa întregului corp de profesori, în vederea promovării.

După acest document fundamental pentru înfiinţarea universităţii, este emanată la 2 decembrie 1343 o altă bulă pontificală, tot de către papa Clement al VI-lea, *Atendentes Provide*, adresată profesorilor şi studenţilor *Studium*-ului di Pisa, prin care se permitea şi persoanelor ecleziastice frecventarea cursurilor. Era o decizie importantă pentru dezvoltarea Ateneului, deoarece până la acea dată papii Alexandru al III-lea şi Honoriu al III-lea interziseseră cu severitate preoţilor să frecventeze şcolile laicilor.

În 1355 împăratul Carol al IV-lea a recunoscut în mod oficial, printr-o diplomă imperială, Universitatea din Pisa: este descrisă ca un „loc de studii deschis tuturor", cu o corporaţie de profesori, norme statutare precise care reglementează practicarea artelor, şi care beneficiază de recunoaşterea juridică a celor care au absolvit cursurile universitare, prin acordarea titlului de *magister* sau *doctor*, titluri care le va da „licentia o facultas ubique docendi".

După această perioadă de glorie a *Studium*-lui, au urmat lungi perioade de decadenţă a învăţământului universitar din Pisa, datorită luptelor interne din oraş, a războaielor cu oraşul Florenţa şi a molimelor cumplite care au devastat întreaga peninsulă.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în timpul guvernării lui Piero Gambacorti, Pisa a cunoscut o scurtă perioadă de dezvoltare. În octombrie 1369 a fost creat un „Consiliu de Înţelepţi" pentru a restaura şi mări *Studium*-ul. În acea perioadă au activat profesori renumiţi, precum Ugolino din Montecani, iar pentru prima dată a început în mod oficial studierea gramaticii, cu Francesco din Buti, marele comentator al lui Dante.

În anul 1406 au fost pierdute toate libertăţile orăşeneşti, în timpul ocupaţiei florentine, şi a urmat o perioadă de gravă criză. Pisa a devenit un oraş pustiu, fără viaţă culturală, iar Universitatea şi-a închis porţile.

Academia a fost redeschisă la 1 noiembrie 1473 prin voinţa lui Lorenzo de Medici, care a dorit ca la Pisa să funcţioneze „uno degno et riputato Studio", cu o organizare bine structurată, după modelul Universităţii din Florenţa, iar din 1478 va avea statute proprii.

În toţi aceşti ani, până la sfârşitul secolului al XV-lea, Universitatea nu a avut un sediu propriu pentru predarea cursurilor; lecţiile erau ţinute de obicei în spaţiile oferite în acest scop de mănăstiri şi de biserici: Sf. Mihail, Sf. Petru în Lanţuri, Sf. Nicolae şi Sf. Ecaterina. Diplomele erau de regulă acordate în palatul arhiepiscopal. În timpul epidemiilor *Studium*-ul era transferat în altă localitate, de exemplu la Pistoia între 1479 şi 1480, sau la Prato, între 1482 şi 1486.

Lorenzo de Medici a dispus construirea unui edificiu pentru Universitate, „La Sapienza”, care ar fi trebuit să cuprindă nu doar clădirile pentru cursurile profesorilor diferitelor facultăţi, ci să asigure şi găzduirea acestora şi a studenţilor. Locul a fost ales în vechea „piaţă a grâului”, dar lucrările pentru construirea Universităţii nu au fost încheiate, datorită evenimentelor politice.

După neinspirata revoltă a oraşului împotriva dominaţiei florentine, cu ocazia venirii lui Carol al VIII-lea (1494-1509), Universitatea a fost transferată la Florenţa.

Studium-ul a fost redeschis în 1515, dar au urmat alţi ani de decadenţă. Într-un document din 1535, de exemplu, magistratura din Pisa decidea acordarea de subvenţii tinerilor care doreau să studieze în altă parte, pentru că în oraş lipseau „aproape în totalitate… oamenii literaţi şi bine instruiţi în anumite discipline…”.

Datorită lui Cosimo I, care dorea realizarea unei provincii toscane unite şi dezvoltate, Universitatea a fost redeschisă, iar activitatea sa a revenit la vechea strălucire. Profesorii Lelio şi Francesco Torelli au redactat noi statute, care au rămas în vigoare până în secolul al XVIII-lea.

Studium-ul a fost redeschis în mod solemn la 1 noiembrie 1543. În cadrul său activau renumiţi profesori italieni sau străini precum Piero Angeli, Andrea Cesalpino, Realdo Colombo, Gabriele Fallopio, etc.

Diferitele corporaţii de studenţi, „universitas”, erau împărţite în „nationes”, conform locului de proveniență; dacă erau străini, se numeau *ultramontani*, dacă erau italieni, erau numiţi *citramontani*. Conducerea întregii Universităţi era încredinţată unui *rector*, ales în fiecare an din rândul studenţilor. Alte funcţii importante erau deţinute de *îngrijitorul* şi de *auditorul* Universităţii, prin numirea din partea marelui duce. Înscrierea studenţilor la diferitele discipline se realiza în mod formal prin înmatricularea lor, adică prin înscrierea numelor lor într-un registru numit „cartea matriculelor”. Pentru această înscriere nu erau impuse limite de vârstă şi nici nu erau cerute studii anterioare speciale. Supuşii marelui duce erau obligaţi să frecventeze Academia din Pisa, iar cei mai săraci şi silitori puteau

fi găzduiţi gratis în unele colegii, aşa cum era „Colegiul lui Cosimo”, sau „Colegiul Sapienza”, ce se găsea la primul etaj al palatului cu acelaşi nume.

Profesorii erau angajaţi cu contracte pe o perioadă determinată şi cu condiţii economice stabilite pentru fiecare caz în parte. Aveau diferite obligaţii, printre care cea de rezidenţă continuă la Pisa pe durata anului academic, efectuarea unui anumit număr de lecţii, îmbrăcarea uniformei stabilite. Cursurile durau 5 ani şi se concludeau cu diploma de doctorat în teologie, drept civil şi canonic, medicină şi filozofie. Profesorii erau repartizaţi la aceste trei colegii; programele şi textele cursurilor erau stabilite de precise norme statutare. Anul academic începea la 1 noiembrie şi se termina la 22 iunie, şi trebuia să conţină cel puţin 120 de zile de cursuri. Unicul examen pe care trebuiau să-l susţină studenţii era cel final de absolvire.

Pentru a da un exemplu referitor la numărul studenţilor înscrişi, sunt semnificative unele date conţinute de o recentă lucrare, *Acta Graduum Academiae Pisanae 1979-1980*: între 1543 şi 1599 au fost acordate în total 3.943 de diplome: 417 în teologie, 2788 în drept, 738 în medicină şi filozofie. Între 1600 şi 1699 s-au acordat 6.810 de diplome: 479 în teologie, 5.081 în drept, 1250 în medicină.

În secolele XVII-XVIII, Ateneul a avut o îndelungă perioadă de activitate excepţională, prin prezenţa în cadrul acestuia a unor profesori eminenţi care s-au implicat în dezvoltarea gândirii, promovând un spirit de reînnoire ştiinţifică şi filozofică. Universitatea a dobândit un mare renume la nivel naţional şi european. Printre cei care au activat în cadrul Universităţii se numără Giovanni Alfonso Borelli, matematician şi cercetător al fenomenelor naturale; Lorenzo Bellini şi Marcello Malpighi, cunoscuţi pentru studiile lor anatomice; Alexandru Marchetti, matematician şi filozof; Galileo Galilei, fondatorul noii metode experimentale. În secolul al XVIII-lea au activat istoricul Lorenzo Pignotti, Giuseppe Averani, preotul Guido Grandi, Flaminio Dal Borgo, Stefano Fabbrucci – primul cercetător al istoriei Universităţii din Pisa, Bernardo Tanucci – celebru şi pentru disputa cu matematicianul Grandi asupra originii „Codului pandectelor din Pisa”, M. Algedo

Tilli, prefectul Grădinii Botanice, medicii Antonio Cocchi şi Giuseppe Zambeccari, pentru a cita doar pe unii dintre ei.

4. Universitatea din Arezzo

La începutul secolului al XIII-lea, Arezzo era un oraş caracterizat de o deosebită emancipare culturală. Înfiinţarea *Studium*-ului din Arezzo este datată în mod oficial în anul 1215, atunci când a ajuns în oraş Roffredo din Benevento, una dintre cele mai importante personalităţi ale jurisprudenţei din Bologna. Există însă informaţii istorice care sugerează o dată anterioară a existenţei unei şcoli la Arezzo, aşa cum este un text ce aparţine lui Roffredo din Benevento în care este amintit un *Studium* la Arezzo contemporan cu Universitatea din Bologna: „de scholaribus qui sunt Arretii vel Bononie". Este posibil, aşadar, ca *Studium*-ul din Arezzo să nu fie înfiinţat doar în urma venirii unui grup de profesori din Bologna, ci să fie o instituţie autohtonă, apărută în jurul anului 1200. Roffredo citează *Studium*-ul din Arezzo împreună cu cel din Paris şi din Bologna, şi dă mărturie că la Arezzo, după cele două oraşe, funcţiona cea de-a treia universitate din Europa în ordine cronologică.

Unirea şcolilor private de drept, gramatică şi retorică, ce prosperau deja la Arezzo, într-o unică structură organizatorică, aşa cum se întâmplase şi la Bologna, a dat origine, la începutul secolului al XIII-lea, *Studium*-lui general din Arezzo. Deoarece la sosirea lui Roffredo, în 1215, acesta se lamenta de dimensiunile reduse ale *Studium*-lui, este posibil că acesta funcţiona deja de un anumit timp, în urma unirii diferitelor şcoli ce aveau „licentia docendi" din partea autorităţilor laice şi civile.

În anul 1255 au fost redactate de către *collegium*-ul profesorilor, compus din opt profesori (4 de drept, 2 de artă şi 2 de medicină), statutele Universităţii - *Ordinamenta*, care reglementau relaţiile dintre profesori şi şcoli, organizarea diferitelor discipline, şi regulile ce trebuiau observate de către studenţi.

Unii dintre profesorii formaţi la Arezzo, recunoscuţi în activitatea didactică de către *Collegium*-ul profesoral, erau invitaţi şi în alte oraşe să ţină cursuri: de exemplu, la Siena *Studium*-ul a fost organizat în 1275 cu profesorii veniţi de la Arezzo.

După dominaţia ghibelină dintre anii 1249-1255, a urmat ocupaţia guelfă a puterii orăşeneşti dintre anii 1255-1260, iar în 1260 se reîntorc ghibelinii după bătălia de la Montaperti. Aceste conflicte continue au dus la închiderea Universităţii de două ori: în 1260, şi din 1289 până la începutul anului 1300, atunci când profesorii şi studenţii au părăsit Arezzo pentru a se transfera la Siena, unde *Studium*-ul din acest oraş avea o tot mai mare importanţă. Odată cu înfiinţarea *Studium*-lui din Florenţa, Universitatea din Arezzo îşi pierde din prestigiu, iar după ce oraşul este cumpărat de Florenţa în 1337, *Studium*-ul este închis din nou între 1341 şi 1356. Carol al IV-lea, în urma recomandării papei Inocenţiu al VI-lea, a acordat un privilegiu în 1356 oraşului Arezzo, prin care a redeschis Universitatea oraşului. Între 1380 şi 1384 Universitatea a fost închisă din cauza ciumei şi a secetei, dar reuşeşte să funcţioneze, chiar dacă cu multe întreruperi, până în 1520, an în care familia Medici a decis să finanţeze Universitatea din Pisa, acolo unde nobilimea florentină avea interese financiare, în detrimentul celei din Arezzo, oraş care este transformat într-un centru agricol, sărac şi deposedat de bogăţia sa culturală.

Bibliografie:

Atti del Convegno: „La battaglia di Campaldino e la società toscana del ’200”, Firenze-Poppi-Arezzo 1989.

De Libera A., *La filosofia medievale*, Bologna 1991.

Delumeau J. P., *Arezzo dal IX ai primi del XII secolo: sviluppo urbao e sociale e gli inizi del Comune Aretino*, în A.M.A.P., Città di Castello 1989.

Francesco G., *Questioni di storia medievale*, Milano 1964.

Le Goff J., *Il basso Medioevo*, Milano 1967.

Pinto G., *La Toscana nel tardo Medioevo. Ambiente, economia rurale, società*, Firenze 1982.

Tafi A., *Immagine di Arezzo*, Arezzo-Novara 1978.

Tafi A., *L'Università di Arezzo*, Cortona 1994.

Verger J., *Le università nel medioevo*, Bologna 1991.

Waley D., *La città-repubblica dell'Italia medievale*, Milano 1969.

Wieruszowski H., *Arezzo - centro di studi e cultura nel XIII secolo*, Arezzo 1969.

5. Universitatea din Parma

Avem informaţii sigure că încă din primii ani ai secolului al XI-lea exista o şcoală prestigioasă la Parma[30]. Nivelul cultural al clerului local era destul de ridicat, şi, aşa cum afirmă Donald Bullough, cea mai mare parte a clericilor din dieceza Parmei ştiau să scrie. Acest fapt nu era ceva cu totul excepţional: aceeaşi situaţie se întâlnea şi în dieceza de Lucca, încă din secolul al IX-lea, sau în dieceza de Verona, unde clerul în secolul al X-lea obişnuia să împrumute cărţi de la biblioteca catedralei[31].

Aceste informaţii ne arată cum şcolile catedralelor din Italia de Nord, chiar dacă nu erau considerate încă *universităţi*, ofereau o pregătire suficientă pentru a putea desfăşura unele activităţi culturale sau religioase. Pregătirea din aceste şcoli era caracterizată de un accentuat pragmatism, fiindcă era adresată colaboratorilor episcopilor, ecleziastici sau laici, cooptaţi în conducerea comunităţilor urbane tot mai complexe din punct de vedere juridic şi economic, activitate în care folosirea scrisului era fundamentală. În acest context general, unele sedii ale şcolilor de pe

[30] Cf. R. Greci, *Tormentate origini*, în "Annali di Storia delle Università italiane", Bologna 2005.
[31] Cf. D. A. Bullough, *Le scuole cattedrali e la cultura dell'Italia settentrionale prima dei comuni*, în *Vescovi e diocesi in Italia nel Medioevo (sec. IX-XIII). Atti del II Convegno di storia della Chiesa in Italia (Roma , 5-9 settembre 1961)*, Atenore, Padova 1964; cf. R. Greci (ed.), *Il pragmatismo degli intellettuali. Origini e primi sviluppi dell'istituzione universitaria*, Scriptorium, Torino 1996, p. 23-46.

lângă catedrale, printre acestea numărându-se şi Parma, au strălucit printr-o intensă şi prestigioasă activitate didactică, datorită prezenţei în cadrul lor a unor maeştri faimoşi.

În timpul episcopatului lui Sigifredo al II-lea, pe când acesta se afla în parohia Sf. Pancrazio de lângă Parma (1002-1003) în vederea stabilirii unor beneficii, printre canonicii semnatari ai documentului, pe lângă *Notarius presbiter* este amintit şi *Sigifredus presbiter et magister scholarum*[32].

În anul 1005 este amintit, într-un act ce stabileşte remuneraţia notarului capitolului catedralei, notarul Benzone, *Homo Dei presbiter et magister scholarum*[33]. Un alt document, anterior anului 1013 (anul morţii episcopului Sigifredo al II-lea), care atestă fondarea mănăstirii Sf. Paul din Parma şi donaţia făcută acesteia de către episcop, îi aminteşte printre semnatari pe *Theadulfus magister*[34].

Acestea sunt primele informaţii referitoare la unele funcţii din şcoala catedralei, atestate mereu pe tot parcursul secolului al XII-lea, celelalte figuri amintite fiind *Homo Dei presbyter et magister scholarum* (1032-1035), *Rolandus diaconus et praepositus et magister scholarum* (1073), *Ingo acolitus et magister scholarum* (1081)[35]. Pentru secolul al XII-lea opera citată a lui Ireneo Affò prezintă o statistică cu numele funcţionarilor din şcoala capitolului catedralei[36]. Cu siguranţă, în cadrul acestei şcoli exista posibilitatea de a se forma notari. În acest sens, istoricul Gualazzini a descoperit o informaţie ce datează încă din secolul al IX-lea (un notar din 880 se exprima în felul următor în documentul semnat de el: „Scripsi ego Rimegauso ex dictato cui supra Adelberti not.magistro meo”[37]), iar în anul 962 un document al împăratului Otto I (962-973) menţionează că se acordă

[32] Cf. I, Affò, *Storia della città di Parma*, I, Carmignani, Parma 1972, p. 378.
[33] Cf. G. Mariotti, *Memorie e documenti per la storia dell'Università di Parma nel Medioevo*, Battei, Parma 1888, p. 15-16.
[34] Cf. I. Affò, *op. cit*., doc. XCIV, p. 384-386.
[35] Cf. G. Mariotti, *op. cit*., p. 14-18.
[36] Este vorba despre Rotichildo (1105), Benedict (1145), Gilberto Parmense (1163), Tiberio (1193) şi Baldo (1197); cf. I. Affò, *Memorie degli scrittori e letterati parmigiani*, I, Carmignani, Parma 1789, p. IX.
[37] Cf. Ugo Gualazzini, *Ricerche sulle scuole preuniversitarie del Medioevo. Contributo di indagini sul sorgere delle università*, Giuffrè, Milano 1943, p. 141.

episcopilor din Parma, printre alte privilegii, puterea de a-i examina, aproba şi insera într-un *ordo* profesional pe notari. Se poate afirma că exista o formă de organizare şcolară, fiind privilegiată de autoritatea imperială, care se prezenta ca un *Studium* incipient ce anticipa succesiva dezvoltare universitară.

Nu sunt multe informaţii directe din perioada *comunală* referitoare la activitatea şcolilor superioare orăşeneşti; unele menţionări ale formelor de învăţământ se regăsesc într-un decret comunal din 1226, care stabilea ca studenţii străini adulţi şi bunurile lor să fie sub protecţia „episcopiei de Parma”[38]. Este posibil ca această dispoziţie să fie în legătură cu măsura luată în acel an de Frederic al II-lea la 12 iulie 1229, la Borgo San Donnino, împotriva celor 12 oraşe ale Ligii lombarde. În acel document, reamintit de statutele comunale din 1255, printre alte restricţii se afirma: „Scholas et studia ab eisdem civitatibus statuimus et iubemus perpetuo removeri”; *doctorii* şi *şcolarii* care nu respectau decizia imperială erau ameninţaţi că vor fi dezonoraţi şi demişi din funcţia de avocaţi, judecători, notari, etc[39]. Dar decizia comunală poate fi pusă în legătură şi cu constituţia precedentă din anul 1225 prin care, cu puţin timp după fondarea *Studium*-ului din Napoli, Frederic al II-lea dorea să suprime *Studium*-ul din Bologna, pe care papa începuse să-l controleze îndeaproape, începând cu anul 1219, prin intermediul arhidiaconului Grazia[40].

La începutul secolului al XV-lea structura *Studium*-ului din Parma s-a dezvoltat, unii istorici vorbind de o refondare a celui precedent, care fusese caracterizat de o funcţionare nesigură în secolele anterioare. Această a doua înfiinţare este datată în mod sigur în 1412, atunci când ducele d’Este după ce a

---

[38] Cf. U. Gualazzini (ed.), *Corpus statutorum almi Studii Parmensis (saec. XV)*, Giuffré, Milano 1987, p. XXV-XXIX; cf. şi G. P. Balbi, *Felix studium viguit: l’organizzazione degli studenti e dei dottori a Parma nel Quattrocento*, în A. Romano, S. Mannelli (eds.), *Università in Europa. Le istituzioni universitarie dal Medioevo ai nostril giorni: struttura, organizzazione, funzionamento. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Milazzo, 28 settembre-2 ottobre 1993)*, Rubbettino 1995.

[39] Cf. A. I. Pini, *Federico II, lo Studio di Bologna e il „Falso Teodosiano”*, în *Il pragmatismo degli intellettuali*, p. 71; pentru decizia imperială cf. J. L. A. Huillard-Breholles, *Historia diplomatica Friderici secundi*, II, Paris 1852-1860, p. 641-647, şi L. Weilland (ed.), *Constitutiones et acta imperatorum et regum*, II, Hannoverae 1896, p. 139.

[40] Cf. A. I. Pini, *op. cit.*, p. 73.

preluat Parma de la ocupaţia milaneză, în urma cererilor din partea oraşului, a fost de acord cu înfiinţarea/reînfiinţarea *Studium*-ului. Această decizie avea şi un caracter funcţional, fiind luată în vederea menţinerii puterii într-un „oraş de frontieră", în care era important să fie satisfăcute cererile claselor conducătoare şi să fie stabilit un bun raport cu colegiul local al judecătorilor. Din acest moment situaţia devine mai stabilă şi clară în viaţa instituţiei: apare figura *rectorului* studenţilor care alege un număr „suficient" de membri statutari, episcopul conferă gradele academice finale, iar din partea autorităţilor publice sunt prevăzute unele numiri, de *Revisores* sau *Reformatores Studii*. În sfârşit, există informaţii referitoare la locaţiile unde s-au desfăşoară lecţiile, la titlurile conferite, la statutele colegiilor doctorale şi ale asociaţiilor studenţeşti.

Dovada că este vorba despre o instituţie care funcţionează în mod regulat o constituie decizia lui Filip Maria Visconti de a-i rechema la Pavia pe proprii supuşi, studenţi sau maeştri, prezenţi în *Studium*-ul din Parma (1415). Acest lucru nu va fi întotdeauna respectat, iar maeştri precum Cristofor Castiglioni, Cristofor din Velate, Taddiolo din Vimercante au refuzat, fiind probabil plătiţi mai bine la Parma. Atunci când Visconti s-a întors la Parma, în 1420, nu a închis acest „al doilea *Studium*"; importanţa sa i-a convins pe ducii din Milano să tolereze această realitate „minoră", la început aprig combătută: în perioada familiei Sforza era considerată utilă, cu condiţia să fie finanţată de oraş, pentru a contracara importanţa universităţilor din Bologna, Padova, Ferrara, sau era privită ca pe un sediu dedicat în special studiilor teologice.

Din conţinutul statutelor, influenţate de cele din Bologna şi Pavia, ne putem da seama de natura şi modul de funcţionare a *Studium*-ului. Corpul docent era reunit în colegii (unul de drept canonic şi civil, altul de arte şi medicină). Atât unul cât şi celălalt era format din doctori şi specialişti în disciplinele respective. Vechea exigenţă, din secolul al XIII-lea şi din perioada comunală, de a apăra spaţiile şi libertatea învăţământului, a fost în această perioadă ameninţată nu atât de tradiţia ecleziastică cât de interesele protecţioniste ale colegiilor profesionale locale.

Asociaţiile studenţeşti, care alegeau rectorul, stabileau materia didactică şi controlau activitatea profesorilor, formau *universitates* structurate în *nationes*; acestea din urmă alegeau consilierii şi erau în număr de 13 (printre care una singură de ultramontani). Acest lucru indică că *Studium*-ul din Parma era unul frecventat aproape doar de italieni, destinat pe de o parte să devină „*Studium*-ul oraşului", sau pepiniera elitei locale politice şi administrative, iar pe de altă parte era un sediu în care se puteau termina studiile cu mai puţine cheltuieli.

6. Universitatea „Sapienza" din Roma[41]

Universitatea „Sapienza" din Roma a fost înfiinţată în mod oficial în anul 1303.

Benedetto Caetani a fost ales papă cu numele de Bonifaciu al VIII-lea după abdicarea lui Celestin al V-lea. Susţinător al supremaţiei universale al papalităţii, Bonifaciu al VIII-lea intră în conflict cu regele Franţei, Filip al IV-lea, iar după ce a emanat bula pontificală *Unam Sanctam*, în care reafirma supremaţia Bisericii asupra puterii temporale a suveranilor din întreaga lume, îl excomunică în 1303.

În acelaşi an, papa Bonifaciu al VIII-lea, prin bula pontificală *In suprema praeminentia dignitatis*, a înfiinţat *Studium Urbis*, Universitatea Oraşului (Roma).

Universitatea a fost amplasată în afara zidurilor Vaticanului, locaţie care, deşi nu a dus la o separare între structurile universitare şi instituţiile ecleziale, a marcat totuşi începutul unui nou raport între cetatea Romei şi cei care veneau aici să studieze din întreaga Europă.

Studium Urbis din Roma dobândeşte în mod progresiv o tot mai mare importanţă, iar începând cu anul 1363 primeşte din partea conducerii oraşului o finanţare stabilă. La începutul secolului al XV-lea, sediul din cartierul Trastevere devine neîncăpător, prin urmare papa Eugen al IV-lea, pentru a da Universităţii o

[41] Cf. www.uniroma1.it.

structură mai articulată, decide în 1431 să instituie patru administratori care să ajute rectorul în munca de organizare şi de administraţie. Sunt achiziţionate câteva edificii pe strada Sant'Eustachio, între Piazza Navona şi Pantheon. În acea zonă, după două sute de ani, se va construi edificiul Universităţii „Sapienza".

La începutul secolului al XVI-lea, fiul lui Lorenzo De Medici, papa Leon al X-lea, va da un puternic impuls Universităţii romane, chemând la Roma profesori renumiţi din toată Europa, care prin activitatea lor academică trebuiau să mărească prestigiul universităţii din Cetatea Eternă.

În Universitatea Romei, pentru prima dată în Europa, sunt introduse materii precum *simplicia medicamenta*, un sistem de îngrijiri care, plecând de la energia prezentă în om, încearcă să restabilească echilibrul distrus de boală. În acea perioadă activează în cadrul Universităţii din Roma Bartolomeo Eustachio, unul din fondatorii ştiinţei anatomiei moderne. Tot papa Leon al X-lea a impulsionat studiile istorice, umanistice, arheologice şi ştiinţifice. În 1592 papa Clement al VIII-lea îl cheamă la Roma pe Andrea Cesalpino care, în anul următor, descrie cum funcţionează sistemul circulaţiei sângelui, şi demonstrează existenţa unui curent centripet opus celui ce duce sângele de la inimă spre periferia corpului prin aortă şi ramurile sale.

7. Universitatea din Macerata

Prima menţiune sigură şi documentată a unei Şcoli de Drept în oraşul Macerata datează din anul 1290. Ea se găseşte într-o comunicare pe care *Comuna* din Macerata a trimis-o *comunelor* din oraşele vecine (în 24 de oraşe avem certitudinea că această înştiinţare a ajuns), prin care erau invitaţi la Macerata cei interesaţi să studieze dreptul, pentru că aici ar fi găsit o şcoală optimă „apud Dominum Giuliosum". Juristul despre care se vorbeşte în această comunicare este Giulioso da Montegranaro. Alţi istorici susţin că data înfiinţării *Studium*-lui din

Macerata este anterioară acestei menţionări, dar lipsesc documentele care să susţină această ipoteză.

La 1 iulie 1540 papa Paul al III-lea a înfiinţat la Macerata un *Studium Generale* complet, cu toate facultăţile din acea epocă: Teologie, Jurisprudenţă, Medicină şi Filozofie.

8. Universitatea din Pavia

Începând cu anul 825 Pavia a fost sediul unei importante şcoli de retorică înfiinţate de împăratul Lotariu I, care la rândul ei moştenea tradiţia unei şcoli de drept ce a fost fondată de împăratul roman Teodosiu I.

Pe tot parcursul Evului Mediu şcoala de retorică a avut o activitate înfloritoare, iar din secolul al XI-lea Pavia devine şi sediul unei şcoli juridice. Abia în 1361, însă, împăratul Carol al IV-lea înfiinţează la Pavia un *Studium Generale*, căruia papa Bonifaciu al IX-lea îi recunoaşte aceleaşi drepturi ca şi Universităţilor din Bologna şi Paris. Prin *diploma* imperială din anul 1485 acest *Studium Generale* este transformat în Universitate.

Faima prestigiosului ateneu a crescut la sfârşitul secolului al XV-lea, dar activitatea sa a fost întreruptă brusc în urma asediului la care a fost supus oraşul în anul 1525. În timpul dominaţiei spaniole, Universitatea a suferit unele transformări care i-au redus activitatea ştiinţifică şi didactică.

Renaşterea ateneului a fost posibilă doar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, datorită sprijinului acordat de suveranii austrieci Maria Tereza şi Joszef al II-lea.

9. Universitatea din Treviso[42]

Primele informaţii istorice cu privire la înfiinţarea unui *facultăţi* la Treviso datează din 1231, an în care oraşul a invitat un profesor de medicină pentru a deschide o şcoală în care să fie predată această disciplină.

În 1269 a fost numit un profesor de drept canonic, canonicul Florio de Dovari din Cremona, care avea sarcina să înfiinţeze o catedră de drept pentru studenţii *facultăţii* din Treviso. În anul 1284 lecţiile de medicină erau predate studenţilor de un medic, angajat de *Comună* pentru serviciile sale. El trebuia să aibă reşedinţa în oraş, iar autorităţile nu puteau să-i desfacă contractul pe durata fixată.

Referitor la existenţa studiilor juridice, sunt informaţii că în 1309 era la Treviso un profesor renumit, Giambellino da Parabigo, care preda dreptul în cadrul *facultăţii* locale. Prin urmare, la Treviso, la fel ca şi în alte oraşe medievale, existau forme de învăţământ prin care era posibilă studierea literelor, dreptului şi a medicinii.

Între 1313 şi 1318 la Treviso a fost înfiinţată o mică *universitate* prin instituirea unui corp profesoral: un profesor de drept - titular al catedrei, un profesor asistent, un profesor de drept canonic şi unul de medicină. Documentul menţionează că toţi cei patru profesori trebuiau să aibă diploma de doctorat în materia pe care trebuiau să o predea. De asemenea, aceşti profesori trebuiau să-şi ofere serviciile şi autorităţilor oraşului, atunci când acest lucru se impunea.

Universitatea din Vicenza[43]

[42] Cf. http://www.trevisoinfo.it/universita.htm.
[43] Cf. http://www.univ.it./FSU/storia_univi.htm.

La începutul secolului al XIII-lea la Vicenza apar unele forme de învăţământ caracteristice şcolilor publice orăşeneşti din acea epocă, care aspirau la statutul de *Studium* conferit universităţilor recunoscute ale timpului, aşa cum erau cele de la Bologna şi Paris.

În clima de renaştere culturală din Italia de Nord, care a marcat secolul al XIII-lea, cu 18 ani înainte de înfiinţarea *Studium*-ului din Padova (1222), ajunge la Vicenza, în 1204, un grup de studenţi şi de profesori din Bologna care înfiinţează primul *studium* de pe teritoriul veneţian.

Structura universitară a *Studium*-ului din Vicenza a funcţionat doar cinci ani (1204-1209), deoarece situaţia politică nu a mai permis frecventarea cursurilor: după instalarea la putere a lui Ezzelino al II-lea din Romano, un dictator sângeros, profesorii şi studenţii părăsesc oraşul. Clima de teroare care a caracterizat oraşul în acea epocă, şi care a dus la închiderea prematură a Universităţii, a fost accentuată şi de autorităţile Bisericii care suspectau infiltrări eretice în Universitatea din Vicenza.

Universitatea va fi refondată la Vicenza abia în 1990.

Universitatea din Vercelli[44]

Primele informaţii deţinute despre o şcoală la Vercelli datează din epoca în care episcopul din Vercelli, Sf. Eusebiu, la sfârşitul secolului al IV-lea, a înfiinţat o şcoală pentru clerici.

În secolul al IX-lea, Giovanni Soto, abatele din Vercelli, a deschis o şcoală publică. Sub conducerea sa, studenţii au alcătuit o importantă culegere de texte sacre. În secolul al X-lea, episcopul Attone a fondat în dieceza de Vercelli mai multe şcoli publice şi a cerut parohilor şi preoţilor să activeze ca profesori.

[44] Cf. http://www.vercelink.com/universite/vercelli_universita_storiaphp.

Un alt episcop din Vercelli, Sf. Albert, a fondat o catedră de teologie pentru ca Sf. Scriptură să fie explicată şi laicilor, nu numai clerului.

La începutul secolului al XIII-lea, Tommaso Gallo a organizat funcţionarea unei biblioteci la Vercelli.

În 1228 a fost semnat un document la Padova prin care s-a stabilit ca Universitatea să fie transferată de la Padova la Vercelli. Cu acea ocazie, *Comuna* din Vercelli s-a angajat că va oferi 500 de locuri pentru găzduirea şi finanţarea studenţilor. La început au fost 14 profesori plătiţi de *Comună*: un teolog, şapte jurişti, doi medici, doi filozofi şi doi literaţi.

În secolul al XIV-lea Universitatea din Vercelli şi-a pierdut tot mai mult din importanţă, odată cu creşterea prestigiului Universităţii din Pavia. Chiar dacă nu a mai funcţionat ca o Universitate, în şcoala din Vercelli vor continua să fie predate cursuri de drept şi de medicină şi în secolele următoare.

Universitatea din Verona[45]

Dacă unele informaţii afirmă *posibila* existenţă în secolul al IX-lea a unor Şcoli de drept la Verona, pentru secolul al X-lea acest lucru pare să fie mult mai verosimil, în timpul episcopului Raterio.

Papa Benedict al XII-lea a emanat la 22 septembrie 1339, de la Avignone, o bulă pontificală prin care decidea înfiinţarea unui *Studium generale* care să fie organizat în mai multe facultăţi: Facultatea de Drept civil şi de Drept canonic, Facultatea de Medicină şi Facultatea de Litere.

Ulterioarele evenimente politice, declinul familiei Scaligeri, ocupaţia veneţiană (Veneţia dorea ca Padova să fie unica Universitate din regiune), au dus în mod ireversibil la declinul şi dispariţia studiilor universitare din Verona, chiar

[45] Cf. http://itawihipedia.org/wiki/Universit%C3%AO_degli_Studi_di_Verona#storia.

dacă au mai rămas unele forme de învăţământ în acest oraş, în special în sectorul juridic.

Universitatea din Perugia[46]

Universitatea din Perugia a fost înfiinţată la 8 septembrie 1308 prin bula pontificală *Super Specula* a papei Clement al V-lea. Înainte de fondarea *Studium*-ului exista deja o şcoală în care se învăţa „arta medicinii şi a legii" încă de la începutul secolului al XIII-lea, finanţată de *Comuna* din Perugia.

Înainte de 1300 este atestată prezenţa diferitelor *universitates scholarium*.

După înfiinţarea oficială a Universităţii, în cadrul acesteia vor activa profesori iluştri, precum celebrul jurist Jacopo di Belviso, care a predat dreptul între 1316 şi 1324.

Anul 2010

[46] Cf. http://www.unip.it/ateneo/storia/storia.htm.